

Kut-Tevhid Arasındaki Kültürel İlişkinin Tetkiki: Seyrâni

 SİNAN DOĞAN ^a

Öz: Oğuzlarla başlayan Uygur ve Göktürklerle devam eden yeryüzünü, gökyüzü hakikati ile birleştirme idealini, devlet ve toplum hayatında Kut İnancı şeklinde yansıtılmıştır. İslamiyet'ten sonra Kut inancı, Tevhid şeklinde formüle edilmiştir. Kut inancı, Türk kültür hayatında, ortak bir inanç ve ortak kimlik oluşumunu sağlamıştır. Birey-toplum-devlet arasındaki aidiyet bağının güçlendirilmesiyle birlikte yaşama kültürü geliştirilmiştir. Kut inancının temelini oluşturan Tanrısal sevgi, erdemlerle ruhunu besledikçe Tanrı katına yaklaşmanın sonucudur. Tanrısal sevgi, Türk kültürünün önemli temel taşlarından biridir. Kut inancını; devlet yönetiminde hükümdarlar, toplumda hayatında bilginler temsil etmişlerdir. Yeryüzünün, gökyüzü ile birleştirme ideali, Tanrı adına hükmetmek duygusunu geliştirmişler. Erdemlerle ruhunu besledikçe Tanrı katına yaklaşan ve daha özgür olan Seyrâni'de bunlardan biridir. İnsanın. kutsalla yakınlaşma ve onunla bütünleşme duygusu, Mutlak Varlık ile bütünleşme ve kendini onda yok etmektir. Mutlak Varlık'ta yok olup da yeniden var olma evresini yaşayan Seyrâni, kendisinde ortaya çıkan potansiyel güç ve yetilerle, yeryüzünü, gökyüzü ile birleştirme idealini temsil ettiği söylenebilir. Seyrâni, Tanrı-insan,-âlem özdeşleme sürecinin temsilcisi ve hizmetçisi şeklinde görev icra etmiştir. Makalemizde Tevhid -Kut arasındaki inanç benzerliğini ve Seyrâni ile Kut inancı arasındaki ilişkinin temellen-dirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fikir, bilgi, eylem, hal, birlik.

^a Araştırmacı, Yazar
s.sinan1339@hotmail.com

Examination of the Cultural Relationship Between Kut and Tawhid: Seyrâni

Abstract: The idea of uniting the earth with the truth of the sky, which started with the Oghuzs and continued with the Uighurs and Gokturks, was reflected in the Kut belief in state and social life. After Islam, the belief in Kut was formulated as Tawhid. Loyalty to the state and service to the nation has been at the center of the common identity. With the strengthening of the bond of belonging between the individual-society-state, the culture of living has been developed. Godly love, which forms the basis of the belief in Kut, is the result of approaching God as she nourishes her soul with virtues. Divine love is one of the important cornerstones of Turkish culture. Kut belief; In the state administration, the rulers have represented the scholars in the life of the society. With the idea of combining the earth with the sky, they developed the feeling of ruling in the name of God. As she nourishes her soul with virtues, Seyrâni, who is closer to God and freer, is one of them. of man. The feeling of intimacy with the divine and fusion with it was a fusion with the Absolute Being and self-destruction in it. It can be said that Seyrâni, who has lived through the phase of being destroyed and re-existed in the Absolute Being, represents the ideal of uniting the earth with the sky, with the potential powers and abilities that arise in her. Seyrâni served as the representative and servant of the God-human-world identification process. In our article, it is aimed to justify the similarity of belief between Tawhid and Kut and the relationship between Seyrâni and Kut belief.

Keywords: Idea, theory, practice, modus, unity.

Giriş

“Tek Tanrı” inancı tarihin en eski çağlarından beri, Türkler arasında çok güçlü bir şekilde var olmuştur.¹ Oğuz Kağan, bir Tanrı’ya iman etmedikçe hiçbir kadınla evlenmemiş, bir Tanrı’ya inanmadığı için babasını tahttan indirmiş ve putperestliğe karşı tek Tanrı inancını hâkim için mücadele etmiştir.² Orhun Kitâbe’si olmak üzere birçok kitâbelerde, Tengri sözü, Tanrı için kullanılmıştır. Hükümdarların Tanrısallıkla ilişkisi “Tengri-teg, Tengri’de kut bolmuş” tabiri ile tanımlanmıştır “Kut; kutsallık, ilahi kudret, mutlu, Tanrısallık gibi anlamlar içermektedir.”³ Hunlar, yere inen bir nura Kut tabirini kullanmıştır,⁴ Kut İnancı, İslamiyet’ten önce devlet ve toplum hayatını birleştirme ve yönlendirme görevini icra etmiştir.

Kut inancı, XI. Yüzyıl’da tekemmül evresini yaşamış, Tanrı-insan-evren yolcuğunun kültürel yaşantı haline gelmiştir. O (Tanrı) Bayat (Kadim), Mengü (Baki), Bir (Vâhid), Mungsuz-knedi kendine mevcut ve sıkıntıdan uzak (Muhalefetü’n li’l Hâvadis), Diri (El Hayy), Erkli (İrade sahibi) ve Ogan (Kudret sahibi) olan, Törüt-gen (el Halik-yaratıcı) ve yarattıklarına hitap eden, konuşan (Kelâm sahibi), Vâcibü’l Vücûd bir varlıktır.⁵ Kut inancı, toplum kültüründe “zillu’llahi f’l-arz” şeklinde, yukarıdan aşağıya doğru inen Tanrısallık yetkiyi anlatmak için kullanılmıştır. Kut inancı, ana kültü konumundadır. Kut inancı, kozmik hiyerarşi ve ruhsal yönetici sistemidir. Bu kültürel sistemin çeşitli adlar altında sevk ve idare eden, görünmeyen Tanrı İnancıdır. Yer, su, toprak, dağ, ağaç v.b. ögeler, bu sistemin parçalarını oluşturuyor. Sistemin görünen parçalar, görünmeyen Tanrı- insan arasındaki aşılabilir mesafe ara-

¹ Hikmet Tanyu, *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Ü., İlahiyat Fak., Yay.,1980), 69,200

² Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*. (Ankara: Ocak Yay.1993),70,80: Topaloğlu, Bekir Topaloğlu. (1989). “Allah”. İstanbul: TDV., *İslam Ansiklopedisi*.(1989),473

³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*,Boğaziçi(İstanbul: Yayınları,1995),305.

⁴ A. Alföldi, "Türklerde Çift Krallık", 2. Türk Tarih Kongresi Kongresi Bildiri Kitabı, (İstanbul: TTK Yayınları,1943),s.518.

⁵ S. Başer, *Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre*,(İstanbul: İrfan Yayınları,İstanbul 2011), 15.

sında bir yol ve işbirlikçi işlevi görürler. Aynı zamanda “kültür gelişiminin geçiş noktası ve taşıyıcısıdır.”⁶ Tanrı’nın yarattığı nesnelerin zihinsel tasavvur oluşturmakla, Tanrı gücünün yüceliğini ve mükemmelliğini ortaya koymaktır.

Bir yaşantı, bir bilinç ve hal olan “Tevhid” inancı ile varlığını, Mutlak Varlık’ta var olma bilinç halini yaşamaktır.⁷ (Nicholson,1978:248) Tevhid hem adet hem de eşsizlik ve yücelik anlamında üç değerden oluşmuştur. ⁸ Tevhid, Allah’ı rab olarak bilme, vahdaniyeti ikrar etme, ona hiçbir şekilde eş koşmamaktan ibarettir. İmam-ı Gazzâlî (ö.505/1111) gibi bazı kelimacılar, Allah’ın varlığını ve birliğini simgeleyen kâinatın, üzerine kaim olduğu düzen ve ahengi, sanatkârına delalet eden bir “sanat ve estetik delili” olarak değerlendirmişlerdir.⁹

1. Devlet Hayatında Kut İnancı

M.Ö.176 yılında Hun Hakanı Mete, Çin Hükümdarı’na gönderdiği mektubunda; “Tanrı tarafından tahta çıkarıldığından bahseder.¹⁰ Hun Hakanı Huluku Han (M.Ö.96-85) Çin Hükümdarına yazdığı mektubunda; “Hunlar, göğün mağrur çocuklarıdır” diye bahseder. ¹¹Kut inancına sahip Hun idareciler, halka karşı erdemli davranıyor. Bundan dolayı halk, idarecilere sadakatle hizmet ediyorlar.¹² Hun idarecileri ve halk, kanun önünde aynı haklara sahip idiler. Tabgaç hükümdarı T’ai-wu (424-452) “küçüklerin haydutluk etmelerine, halkın baskı altına alınmasına göz yummazdı.”¹³ Türk toplumunda sınıf dayanışmasından ziyade Kut inancından kay-

⁶ Ernst Cassirer, (2016). Sembolik Formlar Felsefesi II. (Ankara: Hece Yay.,2016),283

⁷ Reynold A. Nicholson,İslam Sufileri,çev.Komisyon,(Ankara: Kültür Bakanlığı Y.,1978), 248

⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî,Kitabu’t-Tevhid,çev.Bekir Topaloğlu, (İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi ,2005:37-40)

⁹ İbrahim Çoşkun,(2000)“İslâm Düşüncesi Açısından İnanç-Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,II, (2000),28

¹⁰ Bahattin Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi,(Ankara:TKK,2015),439.

¹¹ Bahattin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları,II,(İstanbul:MEB Yayınları,İstanbul,2015),105.

¹² Mehmet Sayar, Türklerde Dini ve Kültürel Hoşgörü, Atatürk ve Laiklik, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002),4.

¹³ Ögel, Belleten.

naklanan dayanışma hâkimdi.¹⁴ Oğuz Kağan'ın "Gök Tanrı'ya borcumu ödedim" der."¹⁵ Oğuz Kağan, topraklarını çocukları arasında paylaştırırken; gerçekleştirdiği seferleri, Tanrı adına eda edilmiş bir borç olarak gösterir."¹⁶

Avrupa Hun Devleti'nin hükümdarı Attila, Tanrıya benzetilerek, Atilla'nın ilahi menşe'den geldiği ifade edilmiştir. Tuna Bulgar Devletleri'nde Hükümdarlar, Tanrı tarafından hükümdarlık görevine getirilmiştir. Hazar Hakanı adeta Tanrısal bir hayat yaşamaktadır.¹⁷Tanrı, Göktürk Devleti'nde her şeye egemendir. Tanrı, Türk milletini hem korur hem de yoldan çıkıdığı zaman cezalandırır, verdiği cezayı da bağışlardır.¹⁸ Bundan dolayı Göktürkler, hükümdarlarını Tanrısal hükümdarlar olarak nitelendiriyorlardı.¹⁹Uygurlar ise yalnızca kağanlığın oluşunu değil; devlet idaresini bile, Tanrı'nın buyruğuna bağlıyorlardı.²⁰

İslâmiyet'ten önce Tevhid varlığı "Kut" kelimesi ile yaşıatılmıştır. Kut, Türk kültüründe Tanrı'nın varlığını bazı vasıflarını kabul eden bir inanç yapısını temsil etmekteydi. Türk hâkimiyet düşüncesinde, Tanrı irade ettiği için kendisine kut (hâkimiyet kudreti) verildiği düşüncesi hâkimdi. Bu nedenle, "il veren Tanrı deyimini kullanmışlar"²¹ Bu bakımdan Türk hükümdarları adeta göğün yeryüzündeki temsilcisi gibidir.²²"Kut" iki cihanda aziz eden bir devlet" anlamında da kullanılmıştır.²³Kut kelimesinin çeşitli anlamları yanında kutsallık, ilahi kudret, mutlu, tanrısal güç gibi anlamlar içermektedir. Kut inancına göre hükümdarlar Tanrısal bir müdahaleye maruz kalmış, kutsal bir güçle donatılmıştır. Kazanılan zaferler ya da mağlubiyetler hep bu Tanrısal iradenin bir mü-

¹⁴ Sezgin Kızılçelik,(2005),Batı Bataklığı,(Ankara: Anı Yayıncılık,2005),173-178.

¹⁵ Bang, Oğuz Kaan, 21

¹⁶ W, Rahmeti Bang, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul: Yayın Bilgisi,1936),:36

¹⁷ Kafesoğlu, Milli Kültür,220-221;Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, (Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,1997),33.

¹⁸ Dursun Yıldırım, (1998). Türk Bitiği. (Ankara: Akçağ Yayınları,1998),103.

¹⁹ Emel Esin, Türk Kozmolojisine Giriş. (İstanbul: Kabalcı Yayınları.2001).21.

²⁰ Muharrem Ergin, Orhun Âbideleri. İstanbul:Boğaziçi Yay, İstanbul,1971),1-165.

²¹ Bahattin Ögel, Türk Mitolojisi.I.,(Ankara:MEB Basımevi:1971).53-54.

²² Ögel, Türk Mitolojisi,57; Taneri,Türk Dvlet Geleneği,;88.

²³ Kafesoğlu, Milli Türk Kültürü,131.

dahalesi olarak yorumlanmıştır. Gücünü gökten alan hükümdarın emirleri, Tanrı emri gibi anlaşılmış. Bir anlamda gökte tek bir Tanrı'nın olması gibi yeryüzünde tek bir hükümdar olmalıdır, şeklinde düşünce gelişmiştir.²⁴

Kutadgu Bilig'de; Kut'un tabiatı hizmet, şiarı adalettir. Fazilet ve kısmet Kut'tan doğar. Beyliğe yol ondan geçer.²⁵Bu inançtan dolayı devlet; kutsallığı ilkesine dayanır ilkesi, yerleşik içtihat haline gelmiştir. Kut inancını taşıyan hükümdarlar, Tanrı'ya karşı sorumluluğu, yüksek otorite kabul edilmiştir. Tanrı'ya karşı sorumlu olan hükümdar, idaresi altındaki küteler arasında herhangi bir ayırım gözetmemiştir.²⁶ Tuğrul Bey,454 (1062) tarihinde Kadilkudât'a yazdığı mektupta; "Yemînu Halifet-i'llahi Emîr-i'l-Mü'minîn- Allah'ın halifesi Emîrü'l-Müminîn'in sağ eli, gücü, kuvveti) şeklinde kendinden bahsetmektedir.²⁷

Selçuklular, idarelerine kutsal bir nitelik kazandırmaktan da çekinmemiş. İslâmiyet öncesinde Tanrı adına ülkeyi, toplumu ile birlikte yönetme ve yaşama gücü olan"Kut" ²⁸Allah'ın halifesi şeklinde yeniden formüle edilmiştir. Büyük Selçuklu Hükümdarı Sancar, Abbasi Halifesine gönderdiği 1133 tarihli bir mektupta: Ulu Tanrı'nın lütuf ile cihan padişahlığına yükseldiğini ifade eder. ²⁹Saltanatı, ilahi bir gölge olarak görmüşler. Nizamı âlem için her türlü fedakârlığı göze almışlar. İslami Türk devletleri içinde Allah'ın ve Peygamberin emrine uygun hareket etmişlerdir.³⁰ İlk Türk devletlerinde olduğu gibi, Selçuklu Devleti'nde devlet teşkilatı, adalet düşüncesi, hizmette bağlılığı, etkin yönetim biçimi,

²⁴ Kafesoğlu, Milli Türk Kültürü,305.

²⁵ Kafesoğlu, Milli Türk Kültürü,220-221.;Bahattin Ögel,Türklerde Devlet Anlayışı, (İstanbul:Ötüken Yay.1982),8.;Taneri,Türk Devlet Geleneği,33.

²⁶ Kafesoğlu,Türk Milli Kültür,228.

²⁷ İbnü'l -Arabî, (1992)Fusûsu'l-Hikem, çev. Nuri Genç Osman, (İstanbul: MEB Yayınları, 1992),72.; B.Lewis,(1992)İslâm'ın Siyasal Dili, ter.:Fatih Taşar(İstanbul.Rey Yayınları, 1992),82:İtzkowitz, Norman İtzkowitz,Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmî Gelenek,ter.İsmet Özel,(İstanbul:Şule Yayınları,1989),:22

²⁸ Ögel,Türk Mitolojisi,57.;Taneri,Türk Devlet Geleneği,88.

²⁹ Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü,305.

³⁰ Kafesoğlu,Türk Milli Kültürü,305.;57 Taneri,Türk Devlet Geleneği;45.

kamu düzeni, değerler, kültürel Tevhid inancı içerisinde tanımlanmıştır.³¹

2. Toplum Kültür Hayatında Kut İnancı

Bütünlük ve Tanrısal güç anlamları bünyesinde barındıran üç sayısı, toplumsal iletişimi temsil etmektedir. Birin simgesi Tanrı'dır. İki ise Yer-Toprak şeklinde vuku bulmuş ve bu iki unsurun birleşmesi ile Yer-gök birliği sağlanmıştır.³² Türklerin önem verdiği, ona kutsal bir nitelik kazandırdıkları sayıların başında kırk gelmektedir. Kırklar motifi ile görünmez âlemden gelen koruyucu, güç verici, kutsallığa erişmiş şahıslar ifade edilir.³³ Türk kültüründe sayılar, önemli motifler arasındadır. Sayı motiflerin temelinde, Tevhid inancı vardır. Tarih boyunca sayılar, sayısal değerleri ile birlikte niteliklere de sahip olup ta tarih boyunca gizemi çözme aracı olarak nesnel varlıklar şeklinde telakki edilmişlerdir. Türk kültüründe, çok sayıda örnekleri bulunan sayılara, Tanrısal anlamlar yüklenmiş ve her nesneye ve canlıya çeşitli mecâzi anlamlar verilmiştir.

Türk destanlarda yer alan kahramanlar ilahî bir sezgi gücü ile karşımıza çıkarlar. Dede Korkut'ta akıl, maneviyat, ululuk yönleriyle maddi gücün manevi güç ile bütünleştiği bir simge değeridir.³⁴ Oğuz Kağan Destanı'nda, gök-yer, sağ-sol, Bozok- Üçok nitelemelerini belirgin bir biçimde saklı duran şemada bulabiliyoruz. Oğuz Kağan iki ayrı evlilik yapmıştır. İlk evliliği gökten bir ışığın içinde inen kız ile olmuş ve Bozoklar'ın ataları diye bilinen Günhan, Ayhan ve Yıldızhan doğmuştur. İkinci evliliği ise bir ulu ağacın içinden çıkan kız ile olmuş ve ondan da Üçoklar'ın ataları sayılan Dağhan, Denizhan, Gölhan doğmuşlardır. İlk hatununun göğe

³¹ Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü 297; Mehmet Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II, İkinci İmparatorluk Devri, (Ankara: TTK, 1954), 5-55)

³² Necmeddin Ersoy, (2000) Semboller ve Yorumları, (İstanbul: Dönence Yayınları, 2000), 19-22

³³ Mehmet Yardımcı, Destanlar, (Ankara: Ürün Yay., 2007), 50-69; Fuad Köprülü, Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti, Milli-Tetebbûlar Mecmuası, II, No: 5, 214; Özkul Çobanoğlu, (2003) Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 101.; Şükrü Elçin, Atların Doğuşları İle İlgili Efsaneler, (İstanbul: Türk Folklor Araştırmaları, 1963), 135.

³⁴ Yardımcı, Destanlar, 50, 69; Köprülü, Selçukîler, 214; Elçin, Atların Doğuşu.

nispet edilmesine mukabil, ikincisi yere mensuptur. Oğuz Kaan böylece ailesinde, gök ve yeri bütünleştirmektedir. Oğuz adı bir şahsın adı olmayıp bir geleneğin, Töre'nin toplumuna gönderme yapıyorsa eğer; bu, bir tür tevhid toplumunu anlatıyordu. Türk kültürünün olgunlaşma düzeyini temsil eden en son temsilcilerden biri olan Yunus Emre'de, "manevi sarhoşluk bir anlamda Tanrı-insan-âlemi özdeşleştirilmesidir."³⁵

Satuk Buğra Han'ın dört kızından ikincisi Alanur'un, Cebrail vasıtasıyla ağzına akan bir damla ışıktan dünyaya getirdiği oğlu, Hz Ali gibi arslana benzetildiğinden Seyyid Ali Aslan Han adının verilmesi³⁶ yeryüzünü gökyüzü ile birleştirme idealinin yansımasından başka bir şey değildir. Türk tarihinde kültürel yapıyı şekillendiren Tevhid; hukukta evrensellik, adalet, ahlak, alplik, sanat gibi kavramlarını geliştirmiştir.³⁷Türkler Tevhid inancının kaynaklık ettiği erdemler ile Nizam-Alem toplumunu meydana getirmek için Tanrı adına hükmetmek duygusunu geliştirmiştir. Alperenlerin, beylerin, hükümdarların sahip olduğu hükmetme duygusuna "Beylik Gururu" şeklinde formüle edilmiştir.

Beylik Gururu; öğünme vesilesi olmayıp, kaynağını Tevhid inancından alan üniversal devlet anlayışının gereği olarak, herhangi karşılık beklemeksizin insanlığa hizmet, insanlığın koruculuğu olmasıdır.³⁸ Türk Beyleri, yönettiği toplumda adil bir düzenin kurulmasını sağlamışlardır. Başka toplumlarda görülen sınıf ve kast sistemi, Türk toplumunda görülmemiştir. Tevhid inancının şekillendirdiği adalet, eşitlik, iyilik, yardımseverlik ve hoşgörü ilkelerini, kültürel alanda yaşama kültürü haline dönüştürerek yüzyıllarca bu ilkelerin bayraktarlığını yapmışlardır.³⁹

³⁵ İ. Ağâh Çubukçu, Yunus Emre ve Din Felsefesi'', İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIX, (1973),16

³⁶ Yardımcı, Destanlar,69.;Köprülü,Selçukîler,214.;Çobanoğlu, Türk Dünyası, 101; Elçin, Atların Doğuşu,135)

³⁷ İbrahim Kafesoğlu, Türk İslam Sentezi,(İstanbul:Ötüken Yayınları,1996),62

³⁸ Tuncer Baykara, Türk Kültür Tarihine Bakış,(Ankara: Atatürk Merkezi Başkanlığı Yayınları 2001),161.;Mehmet Niyazi,Türk Devlet Felsefesi,(İstanbul:Ötüken Yayınları,1999), 213

³⁹ Sayar, Türklerde Dini ve kültürel,2

Fiziksel olduğu kadar, ruhsal açıdan da derin bir kişiliğe sahip oldukları için kahramanlara, Alperen adı verilmiştir. Alperin kişiliğinde görülen kuvvet, kudret, başarı Tanrı'nın bir vergisi olarak kabul edilmektedir. Oğuz Kağan'ın "Gök Tanrı'ya borcumu ödedim" sözü bu inanışın ifadesidir.⁴⁰ Türklerde dağlar, ağaçlar, sular... kutsanmıştır.⁴¹ Türklerde, Tanrı Dağı, Ötüken Dağı, Kaz Dağı, Toros Dağı, Ali Dağı gibi v.b. dağlar kutsal sayılmıştır. Dağlar; asil soylu, yürekli anne gibi, gönülde ulanan, Tanrı duygusunun gözcüsü, tevhid ruhunu taşıyan bereket ve nimet üreten olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle, yüceltme ve saygı gösterme şeklinde dağlara anlamlar yüklenmişlerdir.

Ağacın kutsallığı ve ağacın sembolleştirmesi ile dünyanın kutsallığını, bereketliliğini ve sürekliliğini vurgulayarak, mutlak gerçeklik, mutlak ölümsüzlük düşüncesiyle ilişki kurulmuştur.⁴² Gök Tanrı'nın simgeleri arasında yer alan ağacın, Hunlardan itibaren kutsallığı bilinmektedir. Ağaç, sembolik biçimde kökleriyle ataları, gövdeleriyle yaşayan soyu, dallarıyla da gelecek nesilleri temsil eder. Halk inanışlarında her zaman canlı bir varlık olarak görülen ağacı, mezarlara dikme, eski bir Türk geleneğidir.⁴³

Türkler yurt adı verdikleri çadırların içerisinde yedi veya dokuz dalı bulunan ağaç, gövdesi üst delikten geçecek şekilde yurtun merkezine ekmesi, Tanrısal evren yolculuğunda, merdiven görevi görürdü.⁴⁴ Türk kültüründe en önemli değerlerden biri olan hayat ağacı, sonsuzluğu, ölümsüzlüğü, ebediliği sembolleştirecek şekilde mimari yapılarda da işlendikleri görülmektedir.

⁴⁰ Yardımcı, Destanlar, 50-69; Köprülü, Selçukiler,214;Çobanoğlu, Türk Tarihi, 101; Elçin, Atların Doğuşu,135.

⁴¹ Pervin Ergun, Türk Kültüründe Ağaç Kültürü,(Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004)

⁴² Ramazan Işık,(1994) İslam Öncesi Türklerde Tabiatla İlgili İnanışlar, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.1994),93

⁴³ Sinan Doğan, (2018), "İdeal İnsandaki Ebedileşme Özlemi ve Mekân-İnsan İlişkisine Etkisi" Troia'dan Çanakkale'ye İnsanın, İncanın ve Mekânın İnşası: Değerler ve Şehir Uluslararası Kongresi, (Çanakkale,25-27 Ekim 2018),95,105

⁴⁴ Sevgi Babaoğlu (1997), "Türk Mitolojisinde Halk Motifleri Etkisi" V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri Kitabı,(Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı,1997),76)

Bayrakta yer alan Kartal motifi, Tanrı ile insan arasında elçi olarak kabul edilir.⁴⁵ Göktürk İmparatorluğunun bayrağındaki mavi renk, Tanrı'nın mekânı olarak sembolleşmiştir. Ayrıca gökyüzü kutsallığından dolayı Gök-Tanrı, Ulu Tanrı demektir.⁴⁶ Kurt ise Tanrı'nın habercisi, yol gösterici, koruyucu varlık sembolleştirilmiştir.⁴⁷ Yay ise, Oğuzların inancında gökyüzünü temsil eder. Yayın şekli ile gökyüzü arasında bir benzerli kurularak, gökyüzünün sembolü olarak kullanmışlardır. Göktürkler, yay ile gökkuşağı arasında da ilişki kurarak, Gökkuşağına ebemkuşağı diye adlandırılmıştır.⁴⁸ Türkler Tanrı ile ilişkilendirilen bayrak sembolleri kullanmışlardır.⁴⁹

Türk toplumundaki eğitim felsefesi, büyük ölçüde Tevhid düşüncesi biçimlerinden ve bu yaşam biçimini etkileyen ekonomik, toplumsal ve politik ortamlara dayanmaktadır.⁵⁰ Edebî eserlerinde yaygın olarak ahlâk ve terbiye erdem gibi değerler kullanılmıştır. Yunus Emre, "insan erdemlerle ruhunu besledikçe Tanrı katına yaklaşır, daha özgür olur ve sevgiyi yaşar. Sevgilerin en büyüğü ise Tanrı 'da dağılmaktır" demiştir.⁵¹

Yunus Emre'nin "Tanrı'da dağılmaktır" sözü ile Bilge Kağan'ın "Tengriteg tengride olmuş Türk"⁵² sözü arasında büyük benzerlik bulunmaktadır. Her iki cümlede; Tanrı'da, insanın yok olduğu ve birlik duygusunu yaşadığı bir Tanrısal sevgi türüdür. Şöyle ki; Allah'ı sevmek ve davranışlarında Allah'ın rızasını amaç edinenler, ulaşmak istendiği en üst nokta Mutlak Varlık'ta yok olarak var olma evresini yaşayarak, "fenâ fillah" makamına ulaş-

⁴⁵ Şenay Aslan, (2005)Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçuklu'ya), (İstanbul:Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmalar Enstitüsü,2005).79

⁴⁶ Işık, İslam Öncesi Türklerde

⁴⁷ Bahattin Ögel,Türk Kültürünün Gelişme Çağları,II, İstanbul: MEB Yayınları,(1993),79,

⁴⁸ Ögel, Türk Mitolojisi,:87,88

⁴⁹ Esin, Türk Kültürü El-Kitabı,213,338.

⁵⁰ Ögel, Türk Mitolojisi,270,274.;Mehmet Kaplan (1973), Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, I, (İstanbul: Dergah Yayınları,1973),22.

⁵¹ Çubukçu, Yunus Emre,14.

⁵² Muharem Ergin, Orhun Âbideleri, (İstanbul: Boğaziçi Yay,1975),66.

bilmektir.⁵³ Mesnevi'de; yokluk, Tanrı ile bütünleşme ve O'na ulaşma olarak görülmüştür.⁵⁴Kutsalla yakınlaşma ve onunla bütünleşme noktasında insan, Tanrı'nın varlığı ile bütünleşme arzusuyla kendini onda yok etmektedir.⁵⁵ Tanrı'nın bir kuluna kutluluk ve ululuk vermesi, kulun işlerinde yükselmesidir.⁵⁶

İnsan, sahip olduğu potansiyel güç ve yetileri işlevsel kılabilmek amacıyla var edilmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre bu potansiyel güç ve yetiler Tanrısalıdır. Her insanda, bir Tanrısalılık vardır. Çünkü insandaki Tanrısalılık, Onun Tanrıdan bir tecelli olması nede niyledir. Nur'un kalbe inmesi ile insanda Tanrı tecelli eder. "Nur ile birlikte gönül ve akıl gücüne kavuşan insan"⁵⁷ Tanrı- evren- insan ile birlikte olma ve bütünleşme yönelimi taşır. Gazzâlî'nin deyimıyla akıl, Allah'ın insan kalbine verdiği bir ışıktır.⁵⁸İnsanı üretken ve aktif yaşama katacak olan bu sevgi ile "Tevhid toplumu yeniden inşa ve imar edilmiştir. "Tevhid, toplumunun en önemli unsurlar olan "adalet, akıl, merhamet ve sanat", ülke yönetimine egemen haline getirilerek memleket imar ediliyordu. Türk toplu- mumun tarihin her devrinde dinamik ve sağlıklı bulunuşunun sırrı burada idi.

3. Seyrânî'de Kut İnancı

19.Yüzyıl'ın tanınmış halk şairlerinden biri olan Âşık Seyrânî'nin asıl adı Mehmet Tahir'dir. İlk eğitimini Develi'de ger- çekleştirir. On beş yaşında gördüğü bir rüyasında, pirlar elinden 'bâde içerek' içer, şiir söylemeye başlar ve kısa sürede şöhreti çev- resine yayılır. Seyrânî 1832 tarihinde İstanbul'a gider. Osmanlı Sarayı tarafından düzenlenen âşıklık yarışmalara katılır ve saray âşıklarının arasına girer, Köprülü Medresesi'nde hat, tezhib ve

⁵³ İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, 329.80.

⁵⁴ E. Ruhi Fırlı, (1996)Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, (Konya: Selçuk Yayınları 1996),217,218.

⁵⁵ İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem,64; Fevzi,18.

⁵⁶ Kaşgarlı Mahmud, Divan-ü Lügat-it Türk, çev. Besi m Atalay, C. IV, Ankara: TOK Yayınları,2006)s. 320.

⁵⁷ Yusuf Has Hâcib (1959), Kutadgu Bilig, ter. Reşit Rahmeti Arat, Ankara: Türk Tarih Kurumu,1959). 1933,1934

⁵⁸ İmam Gazzâlî, Devlet Başkanları, çev. Osman Şekerci, İstanbul: Sinan Yay,1969), s.86.

nakkaşlık sanatını öğrenir. İstanbul Saray çevresindeki adaletsizlik ve rüşvet gibi konuları, ‘taşlama’ türünde şiirlerinde işler. Padişah, sadrazam, din ve devlet adamlarını şiirlerinde hicveder. Halep, Bağdat ve Mısır’ı dolaştıktan sonra memleketi olan Develi’ye döner. Anadolu’da dolaşmaya devam eder. 1866-1873 tarihinde Develi’de vefat eder.⁵⁹

Türk tarihinde, yüksek manevî nüfuza kavuşmuş büyük şahsiyetlerle doludur. Bu şahsiyetler, Türk milletinin ruhani dünyasına önderlik etmiştir. Edebiyat, kültür ve hatta siyaset alanında manevî nüfuz sahibi olmuş bilge kişilerden biri de Seyrânî’dir. Seyrânî içindeki kavgayı, Tanrı’ya yönelerek aştığını ve bu kavgadan zaferle çıktığı söylenebilir. Bunun sonucunda elde ettiği Tanrısal öz ile her nesnede Tanrı’yı görür. Seyrânî çıktığı Tanrısal evren yolculuğunda; insan-Tanrı-evrenle özdeşleme kültürünü yaşar.

Yaşım gitti yirmeye, geçtim makam,

Bihamdillah, pir hıdmetin ettim tamam.

Dünyadaki kuş -böcekler verdi selam,

O nedenle Hakk’a yakın oldum ben.

Seyrânî’nin evrenle bütünleşmesi sonucunda her şey ve her durum Hakk’ı gösteren ebedî bir sembol olarak algılar.

Semboller, kültürel süreç bilinçaltı ile birleşerek kavradığı nesneleri, bütün somut özelliklerinden ayıklanması ile algıladığı nesnelerin özünü tasvir ederek ortaya koymaya çalışacaktır. Bu sebeple semboller, sosyal zihniyetler ve sosyo-kültürel yapının adeta sosyal DNA’larıdır.⁶⁰ Seyrânî bu bağlamda, sembollerin ait olduğu dönemin kültürel süreçlerle, kültürel yönden anlamlandırır. ‘Dünya, ateş, yel, derya, gök, taş, su, toprak, bağ, kar, ay, güneş gibi tabiat nesneleri Seyrânî’nin varlığında özneye dönüşür. Seyrânî nesnelere yüklediği manalarla, kendi içindeki hakikatini, marifetle haykırmaya çalışır. Seyrânî’ye göre her yeri kuşatan, ezeli

⁵⁹ Sinan Doğan, Osmanlı Devleti’nde Merkez Çevre İlişkilerinde Aşıklık Kültürünün Etkisi Ve Aşık Seyrânî Örneği, I. Uluslararası Devle-i-Aşık Seyrânî Ve Türk Kültürü Kongresi, Kayseri/ 04-05-06 Ekim 2018),289,300

⁶⁰ Doğan, İdeal İnsandaki Ebedileşme,100

ve ebedi kudretin yegâne sahibi mutlak (eksiksiz) varlık olan Yüce Allah, aynı zamanda mutlak iyiliğin ve mutlak güzelliğin de resmedilmiş olan tüm görünen ve görünmeyen bütün şeyler, güneş, ay, yıldızlar, denizler, dağlar, taşlar ve tüm canlılar O'nun varlığının tecellisidir. Seyrânî, mekânlara yüklediği farklı anlamlarla şekillenmesi, Kut inancında bulunan Yer-Su düşüncesinin tezahüründen başka bir şey değildir. Seyrânî'de 'tarihi kültürel inanç referanslarla 'mekân algısını, "yaşantı" kavramında temellendirmiş, bilgiye dönüşmüştür. Seyrânî'nin mekânı somut varlığını oluşturan üç boyutunun ötesinde duyularla tanımlanması, Seyrânî'de mekânsal algı ve çevresel algı olarak karşımıza çıkmaktadır. Algılama süreci önemli öğelerinden simgesel algı aracılığıyla aktarılan anlamlar, toplumun tarihi bilinçaltında bulunan ortak değerlerini ve kültürünü de yansıtmaktadır."⁶¹

Otuz üçte sakî olup mey dağıttım,
Cam'î şarap ele alıp, doya içtim,
Asker tüzüp şeytan ile ben vuruştum,
Bihamdillah, iki nefsim öldü, dostlar...
Âlem -i manada elhamdülillah,
Bir ma- i carinin gözünden içtim.
Aşk badesin içen geda olur şah,
Ben mey- i vahdetin gözünden içtim.

Seyrânî içindeki kavgayı Tanrı'ya yönelerek aştığını ve kavgadan zaferle çıkarak elde ettiği Tanrısal öz ile Tanrı'dan başka mutlak varlığını bulunmadığının hakikat ışığı ile yazdığı/ söylediği bu şiirinde; Seyrânî, yoksulluk içinde geçen bir gençliğin sonucu olarak dünyalıklardan yüz çevirir ve nasibini görünenin ötesinde aramaya başlar. Özüne yönelir ve enerjisini gönlüne verir. Seyrânî kaldır parmağın" sözüyle Hakk'a gidenlerin yolunda olma isteğini şöyle dile getirir: "Vaktidir Hakk'a durmağın" diyerek Yaradan'a yönelmek gerektiğini anlatmak ister.⁶² Seyrânî Hak yolunda Hakka

⁶¹ Doğan, İdeal İnsandaki Ebedileşme,101

⁶² Abdurrahman Güzel, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı,(Ankara: Akçağ Yayınları,2009)

ulaştıktan sonra, Tanrı-insan-evrenle özdeşleşmesini: “Dünyadaki kuş-böcekler verdi selam” sözü ile yansıtır. Seyrânî’ye göre hayatın ve güzelliğin kaynağı mutlak güzelliğin kendisidir. Seyrânî’ye göre hayatın başlangıcını Tanrı’nın mutlak güzelliğinde; ebediliği ise mutlak güzelliğin verdiği ebedi aşta aramalıdır.

Aşkın gemisine edip kapudan

Sensin deryalara saldıran beni

sözleri ile Seyrânî, Mutlak Varlığı arayan ruhunun kapılarını ummanda bulduğunu dile getirir. Seyrânî’ye göre aşk “önce kendini tanımak sonra da Mutlak Varlığı tanımaktır.” Sendeki seni ararken sensizlikte kaybolmaktır. Deryaya akan ırmağın katresi damlası olmaktır. Mâsivadan kalbi temizlemektir. İlâhi bir feyiz olarak kâinatın sırlarına vakıf olmaktır. Muhabbet bağında gül dalına konmaktır, Viranede baykuş gibi ötmektir, Kudret testisinden içmektir. Gönül iklimindeki semaya, gece gündüz pervane olmaktır. Gönül tarlasında dolaşmaktır.

3.1. Tengriteg Tengride Bolmuş Türk: Seyrânî

Seyrânî’ye göre İlâhi varlık tektir. Bütün evreni o kaplamış ve onun tecellisi bütün evreni kuşatmıştır. Daha açık bir ifade ile bütün evren Tanrı’dandır, Tanrının bütün evrende tezahür ettiği. Ona göre: “Lâ ilâhe illallah” sözünün anlamı tek varlık olan Allah’tır. Bundan dolayı varlık kavramı altında toplanan ne varsa ilâhidir, O’nun tecelli sıfatının eseridir. İnsan, görünen ve görünmeyen evreni özünde yansıtan bir varlıktır. İnsan düşüncesinde bulunan özü ve eyleminde bulunan güç, kuvveti sağlayan cevher ruhtur. O da ilâhidir. Allah “İnsana ruhumdan üfledim”⁶³ sözü bu gerçeği doğrular. O nedenle insan varlığında ortaya çıkan bütün coşkunluklar, sevinçler, sevgiler birer Tanrı görüntüsüdür. İnsan derin bir sevgiye kapılırsa, kendi özünde, Tanrı’nın tecellisine mazhar olur. Böylece Tanrısal varlığa dönüşerek yeniden var olur. Görünmeyenden görüne, gizlilikten açıklığa, karanlıktan aydınlığa çıkıştır. Tanrı’ya karşı sorumluluğu, yüksek otorite kabul etmektir. Tanrısal yetenek taşıyan konuma yükselmektir.

⁶³ Hicr Sûresi,29

Sönük yıldızıym semayı aşkın

Nur-i zatınla pür nûr eyle beni

dizeleriyle Seyrânî, derin bir duyuş ve sezişi dile getirmektedir. Seyrânî, Tanrı tecellisine mazhar için, Tanrı'yı isteyerek sığınır. Seyrânî, Tanrı'nın kudretinden ve tecellisinden nasiplenmenin aşk ile mümkün olabileceğini ifade eder.

Yanmadan uslanmadı gitdi dil -i dîvâneler

Yâ neler var aşk ile yanmış tutuşmuş yâ neler

Döne döne yanmayınca bilmedi pervâneler

Nur mu nâr mı kühünü o şem'in asl -ı zâtına

Öyle bir şem -i cemâle yandı kalb pervânesi

Benzemez hiçbir cemâlin şem'inin müşkâtına

Sırr -ı aşkın kühünü bilmez diyen bilen demez

Zevk-i vuslat nimetin bilmez yiyen bilen yemez.

Duyu algısıyla kavranan ve zihin ile düşünülen şeylerin gerçekte kendiliğinden var olmadığının bilincini idrak eden Seyrânî, tüm ruhlara da âşık olmalarını tavsiye eder ve ister.

Elestü bezminde sâki-i kudret

Kandırdı selsebil peymânesinden

Bulmak ister idim vahdette kesret

Çıkmadım bir vakit meyhânesinden

sözleri ile Tanrısal tecelliye mazhar olan Seyrânî, Tanrı'nın kudret pınarından doya doya içmektedir. Birlikte çokluğa ulaşmayı keşfeder. Seyrânî'ye göre Tanrı'ya inanması yetmez, insanın ben ve bencillikten temizlenmesi, ruhunu arındırması ve insanlık sıfatıyla insana değer vermesi gerekmektedir. İnsanın Tanrı'dan başka bir varlık olmadığını anlayabilmesi için, içene kapanması, derin düşünceye dalması, gönlünde Tanrısal ışığı görünceye değin çevresiyle bağlarını kesmesi gerekmektedir. İçene kapanan insan, Tanrısal sevgiye ulaşır ve Tanrı'ya yönelir. Tanrı'dan başka bir varlığın bulunmadığını idrak eder. Bütün nesnelerde ve yönlerde, Tanrı'yı görme hissini yaşamaya başlar. Tanrı'yı yaşama hissi, gerçeği kav-

ramaktır. Gerçeği kavramak sezgi gücüne ulaşmaktır. İnsanın elde ettiği sezgi gücü, olgunluğun en yüksek aşamasına varması demektir. Bu aşamaya varan insanın gönlü, Tanrı evidir (Beytullah). Bilgi ile gelen aşk, Yaratana gönülde görmek, ondan başka bir varlık olmadığını kavramaktır.”

Gönül Beytullah'tır yıkma

Elinden gelirse imaret eyle

sözleri ile İnsanın gönlü, Allah'ın evi olduğuna göre ona saygı duymak, sevgiyle yaklaşmak gerektiğini söyler. Seyrânî,

Aşkın gönlünde görüp yarayı

Beytullah yas tutmuş giymiş karayı

sözleri ile insanda meydana gelen kötü eylemlerin kaynağı, Tanrısal sevgiden yoksun olduğunu dile getirir.

Seyrânî'ye göre aşk ve sevgi, aşk ve sevgi yolunda mihnet çekmekle olur. İşte o zaman Tanrısal hikmetler insanın gönlüne tecelli eder, insanda derûni kulluk ortaya çıkar. İşte Seyrânî de önce içinde sahip olduğu Tanrısal bir öz ile hakiki varlığın ne olduğunu anlamaya çalışır. Yaratılıştta, her şeyin sevgi ve aşkı anlattığını anlar. “Ben Haktan başka bir şey değilim, ben batıl değilim, beşeri sıfatlarım Tanrı'da yok oldu, Kendimde, O'nu gördüm

Nemrud nârından geçer

Mansur “enelhak” dârından geçer

Rızâsın terk edüb yârından geçer

Kendi rızâsından geçmeyen gönül

Seyrânî'ye göre aşk “önce kendini tanımak sonra da Mutlak Varlığı tanımaktır.” Sendeki seni ararken sensizlikte kaybolmaktır. Deryaya akan ırmağın katresi(damlası) olmaktır. Mâsivadan kalbi temizlemektir. Tanrı'dan bir feyiz olarak kâinatın sırlarına vakıf olmaktır. Muhabbet bağında gül dalına konmaktır. Viranede baykuş gibi ötmektir. Tanrı kudret testisinden içmektir. Gönül ikliminde semaya, gece gündüz pervane olmaktır. Gönül tarlasında dolaşmaktır.

3.2. Seyrânî'de Yeryüzü ile Gökyüzünü Birleştirme İdeali

Seyrânî'ye göre Mutlak Varlığı algılamak için daha derin bir bilgiye, yani aşk bilgisine ihtiyaç vardır. Aşkın ilk adımı ise kendine bakmaktır. İçindeki âlemi görerek, dışarıdaki âlemi anlama çabası, insanı irfan (Arif) sahibi yapar. Fuzulî'nin: "Ârif oldur bil-meye dünya vü mâ-fihâ nedir" mısrası, Seyrânî'de hayat bulmuştur. Fizik, biyoloji, sosyoloji gibi beşeri bilimler, gerçeğe götürür ama Mutlak Varlığa götürmez. Mutla Varlığa, hakikat ve marifet kapısından girilir. Ancak Ârif olan o kapıdan girerek Hak Varlığı'nda yok olur:

Mevla'nın hikmeti ezelde aşktır.

Sırların gizemini âriflerin aşkı çözer.

sözleri ile bu gerçeği dile getirmiştir. Marifet ve hakikatin özüne ulaşan Seyrânî vecd ve sekr halini yaşar. Ecele bile minnet etmeyen dik başlı bir bilgedir.⁶⁴ Seyrânî, Tevhid ikliminde toplum hayalini ile gerçek toplumunu karşılaştırır. Seyrânî toplumunda var olduğunu gördüğü kötü huyları alışkanlıkları, karakersizlikleri, sosyal hastalıklara karşı⁶⁵ ecele bile minnet etmeyen "Beylik Gururu" ile mücadele eder. Seyrânî, İçinde yaşadığı toplumu, tahayyül ettiği topluma dönüştürmeye çalışır. Seyrânî'nin yaşadığı toplumda, Türkün toplumda söz hakkını ve itibarını kaybettiği bir dönemdir. Seyrânî, haksızlığa, zulme, rüşvete, ahlak bozukluklarına karşı manevi bir başkaldırarak⁶⁶ toplumu marifete, ruhaniyete, hakikate çağırmayı kendisi için farz bilir.

Seyrânî, hakikat ve ruhaniyet merkezlerine dönüşmüş, Cidde Mısır, Halep Urfa, Kudüs, Şam, Erzurum, Basra, Bağdat, Konya, Nevşehir, Aydın, Niğde, Bor, v.b kutlu yerleşim yerlerin isimlerini ve bu kutlu yerleşim merkezleri ile özdeşleşmiş, "Haqq'ın bergüzârı ve dünya erleriniñ âşikârları olan Ali İshâk Serhân, İmâm Âzam'ı Şeyh 'Abdülkâdir Geylân, Hâcî Bektâş Velî, Hâzret-i Mevlânâ Burhân, Gülli Dede, Kemâleddin Ümmî, Şarı Şaltık

⁶⁴ N. M. Çetin, Seyrânî'nin Neşredilmemiş Bâzı Şiirleri, Türkiye Mecmuası, 12, (1955), 98.

⁶⁵ H. Kasır A(2001). Seyrânî, İstanbul: (Timaş Yayınları,2001),43.

⁶⁶ Kasır, Seyrânî,45.

Pinhân⁶⁷ ve daha nicelerini zikrederek, kutsal toprakların ruhanîyetinden, halkın beslenmesini ister. Seyrânî'nin bu yaklaşımı, "kültürel değerleri ile mekân arasındaki ilişkileri yansıtmak suretiyle mekânı bir değer ölçüsü olarak kabul edilmesini amaçlamıştır. Bu yönüyle, Türklerin mekanda kalıcı olmasını sağlayacak dinamikleri ortaya koymuş oluyor. Mekanın sinesinde yer alan dinamikleri harekete geçirerek mekânı anlamlandırmayı, Kut değerler sistemine sahip olduğunu göstermektedir."⁶⁸ Böylece bu kutsal mekânlara olan ilgi, bağlılık ve sahiplenme duygusunun geliştirilmesi ile vatan şuurunun kuvvetlenmesine katkı yapmış oluyor.

Türklerdeki vatan mefhumu canlı tutmaya çalışarak, halkta/toplumda kutsal milli ve dini değerlere karşı bir bilinç oluşturmaya çalışmıştır. Seyrânî varlığında tezahür eden ilahi aşk ile kutsal mekânların toprağının sinesinde yer alan aşkları bir bütün içinde algılaması ve yansıtması, gökyüzü ile yeryüzünü birleştirme şeklinde tezahür eden Oğuz Kaan idealinden başka bir şey değildir. Türk kültüründe yer alan "Anam yer-Atam gök⁶⁹ değerinin, Seyrânî'nin varlığında tecelli ettiğini söyleyebiliriz. "Seyrânî'nin de büyük ölçüde mitolojik bir mahiyete sahip yerin katları hakkında bir destanı, bu düşüncemizi desteklemektedir. Dolayısıyla "Uygur döneminden günümüze kadar yer, yeraltı ve gök anlayışının devam ettiği, yeraltı ile ilgili düşüncenin XIX. Yüzyıla kadar yaşatıldığı"⁷⁰ söylenebilir.

Selam versem bir birine söğerler,

Tanrı misafiri olsan döğerler,

Kadınların kızlarının elinden

Ne bir iğne ne bir iplik dikiş var⁷¹

⁶⁷ Betül Aydoğdu (2011). "Türk Edebiyatında Seyrânî Olgusu, Develili Seyrânî ve Eserleri (İnceleme-Metin, Doktora Tezi, Kayseri: EÜ. SBE,2011),876,878-880.

⁶⁸ Sinan Doğan, Malazgirt Zaferi, Bolvadin Demografik Yapısına Etkisi ve Kültürel Yansımaları" Bolvadin Araştırmaları, Uluslararası Bolvadin Sempozyum Bildirileri Kitabı,(Konya: Bolvadin Belediyesi ve Bolvadin Kent Konseyi,2018),702

⁶⁹ Bayat 2007:25; H. Ziya Ülken (2017). Türk Kozmogonisi, haz. Gülseren Ülken, Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler, Ankara: Doğu Batı Yay.2017), 237

⁷⁰ Aydoğdu, Türk Edebiyatında Seyrânî,163.

⁷¹ Aydoğdu, Türk Edebiyatında Seyrânî, 196

Âr u namus denen şey ortadan kalktı”⁷² sözleriyle Seyrânî, toplumda meydana gelen soy ahlakında başlayan çürümeye dikkat çeker. Bundan kurtulmanın yolu olarak hakikat ve ruhaniyet merkezlerine yönelmeyi işaret eder.” İstanbul, Mersin, Adana, Ereğli, Akköprü, Bor Niğde, Erciyes, kayseri, Yozgat, Zile, Tokat, Sivas, Çamlıbel⁷³ gibi başlıca yerleri zikrederek, yurdunun ve tabiatın güzelliğini resmeder. Tanrı- mekân- insan ile birlikte olma ve bütünleşme yönelimi yansıtır. İnsanların neden hakikat ve ruhaniyete yönelmesi gerektiğini düşündürmeye çalışır. Seyrânî, milli ve yerel değerlerin Tanrı- insan arasındaki aşılmaz mesafe arasında bir yol ve işbirlikçi işlevi görmesini amaçlar. Seyrânî, toplumda mekan bilincinin şuura dönüşme çabası, Kut inancının yansımasıdır. Bu nedenlerle Seyrânî’de aşk olgusu mekân aşk değeri ile bütünleşmiş ve yaşam tarzına dönüşmüş bir formdadır.”

Bana Mecnûn veya âkil demek bence müsaavidir.

Tımarhane nedir divâne kimdir uslu ya bilmem⁷⁴

“Hâktan halk oldum” sözleri ile Seyrânî’nin Mevlâ’dan Leylâ’ya geçişini tanımlanır. Seyrânî’de “Leyla” bozulan devletin ve yozlaşan milletin yeniden inşa ederek, yeryüzü ile ve yeryüzünü tekrar birleştirerek kutlu devlet mutlu millet idealini gerçekleştirmek istemesidir.

İnsan dedikleri hep bir soy imiş

Kudret ölçüsünde hep bir boy imiş⁷⁵

sözleriyle Seyrânî, güçlü olmanın yolu güçlü millet olmak fikrini savunmuştur. Bu fikrin gerçekleşmesi için;

Gözü gamla yaş imiş,

Benim derdim cümle derde baş imiş⁷⁶

sözleri ile eylemde bulunulması gerektiğini belirtmiştir.

Kutadgu Bilig’de iki türlü insan vardır ki, bunlardan biri bey,

⁷² Kasır, Seyrânî, 118,119.

⁷³ Aydoğdu, Türk Edebiyatında Seyrânî,401,643.

⁷⁴ Kasır, Seyrânî,121.

⁷⁵ Kasır, Seyrânî,1039.

⁷⁶ Kasır, Seyrânî,115.

diğeri de âlimdir. Bu her iki insana da Kut verildiğinden insanların en seçkini, en yükseği ve en başıdır. Kendisine kut verilmiş “bey” siyasi güçle, halkı itaat altında tutar, kendisine kut verilmiş “âlim” ise kalem gücüyle bilgisiyle halkı aydınlatır. İnsanların iyi ve doğru yola girmelerine çalışır. Dünyada iyi ve doğru düzenin kurulmasını çalışır.⁷⁷ Akıl, bilgi ve fazilet ile “Kut’a” erişen Seyrânî, bundan dolayı cümle derde baş olmuştur. Seyrânî’ nin başarısı ve yükselişi “kut’a” erişmesi ile mümkün olmuştur. Kut’a erişen Seyrânî “ilâhî sevgiyle dostluk ederek⁷⁸ “insanları hakka ileten ve hakla hükmeden”⁷⁹ şekilde cümle derde baş olarak “halkın temsilcisi olma bilinciyle hareket etmiştir. Toplumsal, siyâsî ve kültürel konularda söz ve saz ile toplumun öncüsü olmuştur.⁸⁰

Sonuç

Kut inancı, Türk kültür hayatında, ortak bir inanç ve ortak kimlik oluşumunu sağlamıştır. Türk kültüründe Tanrı’nın varlığını bazı vasıflarını kabul eden bir inanç yapısını temsil etmekteydi. Kut, kutsallık, ilahi kudret, mutlu, tanrısal güç gibi anlamlar içermektedir. Kut’un tabiatı hizmet, şıarı adalettir. Fazilet ve kısmet Kut’tan doğar şeklinde inanç, toplum ve devlet hayatından yer bulmuştur. Kut İnancı, devlet ve toplum hayatını birleştirme ve yönlendirme görevini icra etmiştir. Kut inancı, kozmik hiyerarşi ve ruhsal yönetici sistemidir. Tanrı’nın yarattığı nesnelerin zihinsel tasavvur oluşturulması, Tanrı-evren-insan ile birlikte olma ve bütünleşme yönelimi taşımaktadır. Aynı zamanda Türk kültür gelişiminin geçiş noktası ve taşıyıcısı rolünü oynamıştır.

Türk tarihinde, Kut inancını temsil eden yüksek manevî nüfuzla kavuşmuş büyük şahsiyetlerden biri de Seyrânî’dir. Tanrı-evren-insan özdeşleşme kültürünü yaşayan Seyrânî, toplumun tarihi bilinçaltında bulunan ortak değerlerini ve kültürünü de yansıtmıştır. ‘Tanrı-evren-insan yolculuğu; Yunus Emre’de “Sevgilerin

⁷⁷ Mehmet Akgun, “Kutadgu Bilig’te İnsan Ve Kamil İnsan”, PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi, 3,1997; Kutadgu Bilig, II, 265,69)

⁷⁸ Kutadgu Bilig, 4033,4036,4041.

⁷⁹ A'râf, 7/181.

⁸⁰ Suat Umagan, “Hikmet ve Hiciv Şairi Olarak Seyrani”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,19,(2002),153-169. 157.

en büyüğü ise Tanrı 'da dağılmaktır, Bilge Kağan'da "Tengriteg tengride bolmuş Türk", Mevlana'da, "Yokluk, Tanrı ile bütünleşmedir." Seyrânî'de ise "Sen deki, seni ararken sensizlikte kaybolmaktır." şeklinde tezahür etmiştir. Seyrânî'de aşk olgusu mekân aşk değeri ile bütünleşmiş ve yaşam tarzına dönüşmüş bir formdadır Tanrı-evren-insan özdeşleşmenin sonucunda, Tanrısal yetenek taşıyan konuma yükselen Seyrânî, İçinde yaşadığı toplumu, tahayyül ettiği topluma dönüştürmeye çalışmıştır. Akıl, bilgi ve fazilet ile "Kut'a" erişen Seyrânî, cümle derde baş olmuştur. Dolayısıyla Oğuzlar döneminden XIX. Yüzyıla kadar Kut inanç sisteminin yaşatıldığı söylenebilir.

İslamiyet'ten önce Kut sistemine önderlik yapmış siyasi veya kültürel bilge kişilerde tezahür etmiş Kut inancının tanımlanması, kaynakların yetersizliğinden dolayı zayıf kalmaktadır. İslamiyet'ten sonra Kut sisteminin temsilcisi konumunda olan siyasi ve kültürel bilge kişilerde tezahür etmiş Kut inancını, yeterince kaynak olduğundan tanımlamak mümkündür. Bundan elde edilecek veri ve bilgilerle, İslamiyet'ten önce Kut sistemi ile ilişkilendirerek, Kut sistemini sağlıklı şekilde değerlendirmek ve tanımlamak mümkün olabilir. Seyrânî gibi Türklerin ruhani dünyasına hizmet etmiş bilgelerin hayatını araştırmak, Türklerin ruhani dünyasına önderlik yapabilecek başka bilgelerin yetiştirilmesine neden olabilir. Bunun için gerekli çabanın gösterilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Akgun, Mehmet, "Kutadgu Bilig'de İnsan ve Kamil İnsan", *PAÜ., Eğitim Fak. Dergisi.*, 3,1997.
- Alföldi, A., *Türklerde Çift Krallık*, 2. *Türk Tarih Kongresi Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul:TTK Yayınları,1943
- Aslan, Şenay, *Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçuklu'ya)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü,2005
- Aydoğdu, Betül, *Türk Edebiyatında Seyrânî Olgusu, Develili Seyrânî ve Eserleri* (İnceleme-Metin), Doktora Tezi, EÜ. SBE.(2011)
- Fromm, Erich, *Barışın tekniği ve Stratejisi*, çev. Fevzi Emir-Kaan H. Ökten,

- İstanbul, Arıtan Yay.,1996
- Baykara, Tuncer, *Türk Kültür Tarihine Bakış*, Ankara: Atatürk Merkezi Başkanlığı Yayınları,2001
- Bayat, Fuzuli, *Mitolojiye Giriş*, İstanbul: Ötüken Neşriyat,2007
- Başer, Başer, Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre, İstanbul: İrfan Yay., 2011
- Bang, W, Rahmeti G.R., *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi,1936
- Babaoğlu, Sevgi, Türk Mitolojisinde Halk Motifleri Etkisi, *V.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildiriler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı,1997
- Cassirer ,Ernst, *Sembolik Formlar Felsefesi II*. Ankara: Hece Yay., 2016
- Çetin, N. M., “Seyrânî’nin Neşredilmemiş Bâzı Şiirleri”, *Türkiyat Mecmuası*, 12, Ocak 1955.
- Coşkun, İbrahim, “İslâm Düşüncesi Açısından İnanç-Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 2000
- Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yay., 2003
- Çubukçu, İ. Agâh, “Yunus Emre ve Din Felsefesi”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIX, 1973
- Doğan, Sinan, “İdeal İnsandaki Ebedileşme Özlemi ve Mekân-İnsan İlişkisine Etkisi”, *Troia’dan Çanakkale’ye İnsanın, İnancın ve Mekânın İnşası: Değerler ve Şehir Uluslararası Kongresi*, Çanakkale: 25-27 Ekim 2018
- Doğan, Sinan, “Malazgirt Zaferi, Bolvadin Demografik Yapısına Etkisi ve Kültürel Yansımaları”, *Uluslararası Bolvadin Sempozyumu*, Bolvadin: 13-15 Ekim 2017
- Doğan, Sinan, Osmanlı Devleti’nde Merkez Çevre İlişkilerinde Âşıklık Kültürünün Etkisi Ve Âşık Seyranî Örneği, *I. Uluslararası Develi-Âşık Seyranî Ve Türk Kültürü Kongresi*, Kayseri: 04-05-06 Ekim 2018
- Esin, Emel, İslamiyet’ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam’a Giriş, *Türk Kültürü El Kitabı*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası,1978
- Esin, Emel, *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yay., 2001
- Ergin, Muharem, *Orhun Âbideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yay, 1975

- Ataman, Kemal & Er, Tuğba, "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 2008
- Elçin, Şükrü, *Atların Doğuşları İle İlgili Efsaneler*, İstanbul: Türk Folklor Araştırmaları, 1963
- Fırlıklı, E. Ruhi, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Konya: Selçuk Yayınları, 1996
- Ergün Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültürü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004
- Ersoy Necmedddin, *Semboller ve Yorumları*, İstanbul: Dönence Yayınları, 2000
- Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2005
- İmam Gazzâlî, *Devlet Başkanları*, çev. Osman Şekerci, İstanbul: Sinan Yay., 1969
- İmam Gazzâlî, *İhyâ' Ulûm ad -Dîn*, c. I .
- Genç Reşat, *Türk İnanışları İle Milli Geleneklerinde Renkler Ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*, Ankara: TDK Yay., 1997
- Güzel, Abdurrahman, *Dinî -Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009
- İbnü'l -Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, çev. Nuri Gençosman, , İstanbul: MEB Yayınları, 1992
- Işık Ramazan, *İslam Öncesi Türklerde Tabiatla İlgili İnanışlar*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994
- Işık, Ramazan, "Türklerde Ağaçla ilgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2, 2004
- Köprülü, Fuad, Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti, *Millî-Tetebbûlar Mecmuası*, C. II, No: 5.
- Kaşgarlı, Mahmud, *Divan-ü Lügat-it Türk*, çev. Besim Atalay, Ankara: TOK Yayınları, 2006
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk İslam Sentezi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996

- Kasır, H. A, *Seyrânî*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2001
- Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, I, İstanbul: Dergah Yay., 1973
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C.II, İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara: TTK, 1954
- Kızılçelik, Sezgin, *Batı Bataklığı*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2005
- Lewis, Bernard, *İslâm'ın Siyasal Dili*, ter. Fatih Taşar, İstanbul: Rey Yay., 1992
- Nicholson, Raynold A., *İslam Sufileri*, çev. Komisyon, Ankara: Tevhid Yay., 1978
- Norman, İtzkowitz, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmî Gelenek*, ter. İsmet Özel, İstanbul: Çıdam Yay., 1989
- Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, nşr. Bekir Topaloğlu Muhammed Aruçî, Ankara: İsam Yay., 2005
- Niyazi, Mehmet, *Türk Devlet Felsefesi*, İstanbul: Ötüken Yay., 1999
- Ögel, Bahattin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985
- Ögel, Bahattin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, II, İstanbul: MEB Yayınları, 1993
- Ögel, Bahattin, *Türk Mitolojisi*, I. Cilt, Ankara: MEB Basımevi, 1971
- Ögel, Bahattin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, İstanbul: Ötüken Yay., 1982
- Ögel, Bahattin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, Ankara: TTK, 2015
- Sayar, Mehmet, *Türklerde Dini ve Kültürel Hoşgörü, Atatürk ve Laiklik*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-Zaman*, Ankara: TDV Yayınları, 1996
- Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997
- Tanyu, Hikmet, *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara: Ankara Ü. İlahiyat Fak. Yay., 1980
- Tümer, Günay & Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yay., 1993

- Topaloğlu, Bekir, "Allah". *TDV İslam Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 1989
- Umagan, Suat, "Hikmet ve Hiciv Şairi Olarak Seyrânî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 19, 2002
- Ülken H. Ziya, "Türk Kozmogonisi", *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, haz. Gülseren Ülken, Ankara: Doğu Bat Yay., 2017
- Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, trc. Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1959
- Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* II, Çev: R. Rahmeti Arat, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988
- Yıldırım, Dursun, *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998
- Yardımcı, Mehmet, *Destanlar*, Ankara: Ürün Yay., 2007

